

6842
1229/28

PROF. DR. JOSEF GRUBER:

PRŮMYSL A OBCHOD V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE.

Průmysl, toť mnohoznačné slovo! Napomínal-li nás před půl stoletím Palacký, že musíme »zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a úředníci«, označoval tak »průmyslem« příčinnost a pokrok, důmysl a podnikavost, zkrátka protivu »oné dávné ochablosti a zahálky, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší«, protivu oné někdejší »pohodlné práce spolu se surovostí a neznámostí potřeb i lahod věku civilisovaného«.

Není náhodou, že slovo »průmysl«, »industrie«, také v jiných jazycích z prvotního svého významu píše a bedlivosti, důmyslu a prozíravosti stalo se názvem pro onu část výrobní činnosti lidské, která se zabývá mechanickým nebo chemickým zpracováním surovin.

Bylť průmysl, zpracování surovin, nejstarší hospodářskou činností lidstva, průmysl je tak stár jako všeliké lidské hospodaření vůbec, je starší než rodinný svazek a o tisíciletí starší než rolnictví. Jakéhos oděvu, nářadí a příbytku potřeboval člověk již v nejprvnějších dobách kulturního vývoje, již honba a rybolov předpokládaly zbraně a lapadla, tak jako i nejprimitivnější rolnictví potřebovalo náčiní ku zkyplení půdy, k rozstírání zrn obilních. O tisíciletí dříve zkoušel a uplatňoval člověk svůj důvtip a vynalézavost, svoji pracovitost a houževnatost na různotvárné zpracování produktů, jež mu poskytovala příroda, než začal sám i tyto produkty si vyráběti a rozmnožovati, obilí síti, dobytek chovati a pod.

Tato průmyslová výroba vykonávána byla nejprve v domě, v domácnosti, ze surovin doma vytěžených, a výhradně

pro ukojování potřeb příslušníků domácnosti — původně každá rodina, rod, zádruha, byla uzavřeným celkem hospodářským, který všechno, co potřeboval, svojí vlastní výrobou obstarával a v kterém nic, co se doma vyrobilo, nebylo jinam prodáváno a také nic odjinud kupováno.

Po předlouhém vývoji odcházejí jednotliví průmysloví pracovníci se svými zručnostmi i nástroji do míst, kde se soustřeďovalo větší množství obyvatelstva, do tržišť, do podhradí sídel knížecích a do měst uměle zakládáných, aby tam určitou výrobu průmyslovou, v které dosud toliko v domácnostním okruhu byli činni, provozovali nyní samostatně, jako své zvláštní výdělkové povolání, svoji *živnost*, pracující na zakázku či objednávku, nebo zhotovující výrobky na sklad k prodeji v krámě či na trhu.

Tak vzniklo středověké *řemeslo*, které bylo téměř výhradnou formou průmyslové výroby až hluboko do nového věku.

Od 15. a 16. století bylo však řemeslo v své národohospodářské funkci dodavatele průmyslových výrobků pro potřeby obyvatelstva doplňováno a znenáhla i částečně nahrazováno a vytlačováno průmyslovou velkovýrobou.

Aby mohla vzniknouti průmyslová *velkovýroba*, musí však býti uskutečněny jisté předpoklady vnější — v poměrech všeobecných tkvící — i jisté předpoklady vnitřní.

Základní vnější podmínkou vzniku velkopřůmyslu je možnost *velkého odbytu*, koncentrace potřeby. Tato možnost byla převážně dána teprve politickým a kulturním vývojem novodobým.

Veliké jednotné státy od 16. století vzniklé — Španělsko, Francie, Anglie, Rakousko, Prusko — vytvořily jednotné veliké odbytiště, veliký trh národní, ve kterém se výroba i obchod všude za stejných právních podmínek a s rostoucí svobodou mohly provozovati.

Moderní zdokonalení *dopravních cest* a prostředků (silnice, železnice, parolodě, pošta atd.) usnadnilo svým teritoriálním rozvětvením i svou levností, rychlostí, přesností a bezpečností produkci pro tento trh národní i dokonce pro trh světový.

Nahromadňování se obyvatelstva ve *velkoměstech* a v báňských i průmyslových okresích, které způsobilo soustředění i ujednocování životních potřeb a zvyklostí v širokých massách obyvatel, obrovské *potřeby moderních vojsk, státních i obecních dopravních* a j. ústavů a podniků, dodávky pro velké továrny a podniky průmyslové, hornické a dopravní, pro veliké obchodní sklady a konsumní spolky — to vše

umožnilo *hromadnou výrobu*, která racionelně jen ve velkém může býti provozována.

Konečně moderní život *kulturní* ukládá průmyslové výrobě četné úkoly, tak velkolepé a složité, že by na ně nestačila ani technická zručnost, ani kapitálová výzbroj řemeslníkova — vagony, lokomotivy, válečné lodě, nádražní konstrukce, parní jeřáby, cukrovarské nebo textilní a podobné stroje nemohou býti, leda jen v jednotlivých součástkách, výrobky řemeslníckými.

Rozšiřování se velkovýroby průmyslové na úkor řemesla je tedy neodvratným doprovodem moderního vývoje hospodářského a kulturního. Mluvíme-li dnes o průmyslu a politice průmyslové, myslíme v první řadě na velkopřůmysl.

Avšak ke vzniku velkopřůmyslu jsou nezbytny též určité *předpoklady vnitřní*.

K založení závodu velkopřůmyslového potřebí jest ve vysoké míře oněch osobních vlastností, jichž souhrn zoveme podnikatelskou energií nebo prostě podnikavostí, tyto osoby podnikatelskou čílostí nadané musejí dále míti neb si úvěrem opatřiti potřebné prostředky provozovací neboli prostě kapitál a musejí nalézti potřebné síly pracovní, zejména cvičené.

Neníť *práce velkopřůmyslového podnikatele* ani snadnou, ani nezodpovědnou a jeho podnikatelský výdělek není ziskem bezzáslužným. Nemyslím zde ani na členy správních rad akciových společností průmyslových, jejichž vlastní správa je v rukou úřednictva, ani na živnostníky, kteří se zvyklou svědomitostí a poctivostí, ale ve starých šlépějích vedou závod zděděný. Mám na mysli podnikatele, který sám průmyslový závod zakládá a sám jej řídí a spravuje.

Podnikatel musí nejprve dle svých osobních kvalit — svého vzdělání technického a obchodnického, svých zkušeností v cizích závodech, na cestách, atd. — i dle své kapitálové síly a dle dostupného jemu úvěru zvoliti nejprůhodnější odvětví výrobní — zdali tedy průmysl strojnický nebo keramický, papírnický nebo chemický a podobně — a v tomto zvoleném odvětví opět vybrati nejvýhodnější produkty, tedy ony, jež slibují největší a poměrně nejbezpečnější odbyť za nejprůzračnější ceny — zda-li tedy v strojnickém průmyslu na př. výrobu hospodářských strojů nebo motorových kol, v chemickém průmyslu výrobu barviv nebo přípravků léčivých nebo kosmetických — a při tom všem předem počítati s určitými cenami surovin a produktů i mzdami pracovními.

Pro zvolenou výrobu musí dále vyhledati nejprůhod-

nější *stanoviště*, pokud toto není ovšem dáno samou povahou výroby (na př. nalezištěm suroviny) nebo jinými poměry (jde-li na př. o dědické převzetí nebo koupi starého závodu, byť i pro jinou výrobu). Vzniklo již celé odvětví vědy, které zkoumá momenty pro místní usídlení jednotlivých průmyslových oborů rozhodující.

Zároveň musí podnikatel hledati způsobilé *pomocné síly* pracovní, zejména vyšší (ředitele, techniky, chemiky, mistry, dílovedoucí, cestující, korespondenty atd.), a nenajde-li jich v tuzemsku (jde-li na př. o zavedení výroby v tuzemsku dosud neznámé), musí alespoň pro počátek sáhnouti k silám cizozemským. Za přispění těchto vyšších zřízenců pak opatřuje si podnikatel poměrně nejdokonalejší pracovní pomůcky věcné, stroje, nástroje a jiné zařízení i suroviny a pečuje o to, aby tyto pomůcky byly i místně uvnitř závodu tak v jednotlivých budovách, poschodích atd. rozloženy, aby se ušetřilo co nejvíce času a námahy (přecházení, přenášení, převážení atd.).

Je potřeba značného talentu *organisačního*, aby se překonaly nenepatrné obtíže prvního zařízení závodu, výběru a výcviku dělnictva a pod., aby se všichni výrobní činitelé — vlastní i cizí síly pracovní a kapitálové — uvedly technicky i ekonomicky v takové vzájemné spojení, aby se produkce v dnešní pravidelné soutěži mezinárodní děla co nejracionelněji.

Když závod jest zařízen, vyžaduje i pravidelný chod jeho neustálé bedlivé péče, starosti a organisační schopnosti podnikatelovy. Musí dbáti o pravidelný odtok výrobků, o objednávky, po případě na dlouhou dobu příští, a dle pravděpodobného odbytu účelně upravovati i pravidelné docházení surovin, jejichž nákup bývá druhdy přímo spekulačním obchodem (na př. u bavlny), opatřování peněz na výplatu mzdy a j. — vůbec převažuje-li při zařizování závodu potřeba technických znalostí, rozhoduje později při jeho provozování zdatnost kupecká — výroba není, za předpokladu volné soutěže, leč neustálý zápas o hospodárnost a zlevnění produkce.

Podnikatel musí konečně bystře a správně vystihovati měnivé potřeby a *požadavky odběratelstva* a přizpůsobovati jim výběr a formu produktů, musí odhadovati přípustné hranice svého rozpětí, až do kterých mezi smí se odvážiti se svými prostředky osobními, věcnými a finančními, musí hleděti oceniti okolnosti, které by mohly třebaš rušivě zasáhnouti do jeho výpočtů, musí rychle se rozhodovati a určitě disponovati, mají-li býti včas zachyceny příznivé příležitosti odbytové nebo nákupní.

To vše předpokládá u podnikatele přemýšlení a pracovitost, neobmezující se na určité denní hodiny, znalost lidí, i vysoký stupeň povahové energie, někdy i odvahy a bezohlednosti, jaké přirozeně není každému dáno.

Bylo by omylem a křivdou domnívatí se, že podnikatel k své organizační a provozní činnosti puzen jest toliko snahou po peněžním výtěžku, po jakémisi nadprůměrném důchodu a zisku podnikatelském. Naopak ještě větší vzpružinou než hmotný výdělek bývá podnikateli též ctižádost, táž touha vyniknouti, snad i proslaviti se, zachovati a rozmnožiti dobré jméno staré firmy, jaká oduševňuje básníka, sochaře, architekta k vytvoření co možná jedinečného díla uměleckého, jaká povzbuzuje svědomitého úředníka k obětavému plnění svých prací veřejných, třebaš bídně odměňovaných, jaká nutká vojína napjati v rozhodném okamžiku poslední síly k dosažení konečného vítězství. Čím větší závod, tím více stává se jakýmsi samostatným organismem, který povznáší se nad samého svého majitele, zapřahá jej sama do svých služeb a činí jej svým zaměstnancem nejoddanějším a nejsnaživějším. Jako rodiče, kteří milují své děti, stávají se rádi poslušnými jejich služebníky, třebaš i každý jejich rozmar plnicími, jako rolník, který miluje svoji půdu, stává se jejím láskyplným obdělavatelem, tak i průmyslový podnikatel, který se o svůj závod stará, jej miluje, pro něj přemítá a pracuje, stává se otrokem svého díla, nezávisle na hmotném výtěžku.

K takovému intensivnímu podnikatelskému napětí nebylo valně příčin, dokud byl průmysl a pokud i nyní ještě jest provozován převážně v podobě řemesla, které pracuje jen na přímou objednávku, nebo na ryze místní odbyt snadno přehlednutelný. Ostatně staré cechovní řády přímo bránily vydatnějšímu uplatnění podnikatelských vlastností a talentů — ideálem byla co možná stejná, slušná, »občanská« výživa pro všechny příslušníky cechovní.

Teprve průmyslová velkovýroba stupňovala nároky na zdatnost podnikatelovu a moderní osobní hospodářská, zejména živnostenská svoboda — právní možnost započítati s provozováním každé živnosti z pravidla bez všeho úředního povolování a jakýchkoli průkazů — umožnila, že jednotlivci podnikatelskými vlastnostmi nadaní (řemeslníci, obchodníci, technické a pod.) jakýmsi »přirozeným výběrem« vzestupují ze skromných hospodářských poměrů v povýšené postavení průmyslového velkopodnikatele.

Avšak nejen u jednotlivců, také u celých národů není podnikatelská aktivnost, zvláště ve velkopřůmyslu, stejně

vyvinuta. Zejména pro náš český národ byla předmětem stesků mnoha našich nejlepších lidí — Palackého, Havlíčka, Riegra, Bráfa — poměrná *opozdilost* naše v podnikání průmyslovém u srovnání s našimi sousedy německé národnosti, třeba že v Rakousku jako celku byli jsme po Němcích národem nejprůmyslovějším. Na přechodu do 20. století, činila-li národnost česká (se samozřejmou výhradou přesnosti dat o obcovacím jazyku) 22'7% celkového obyvatelstva v Rakousku, dodávali jsme k zemědělskému obyvatelstvu Rakouska jen 18'7%, ale k průmyslovému obyvatelstvu jeho přes 30'9%. Z každého 100 rakouských obyvatelů vůbec bylo r. 1900 závislo na průmyslu jen 26'8, z 100 Čechů však 36'5, (z 100 Němců arci 38'3), a bylo pouze následek poměrně menšího zastoupení Čechů v obchodě a volných zaměstnáních proti Němcům, činila-li u nás kvota zemědělská 43'1%, kdežto u Němců jen 33'5%. Hledíme-li jen k osobám v průmyslu výdělkově činným (tedy ne k osobám, které sice jako manželky, děti, služebné osoby a pod. na povolání hlavy rodiny výživou jsou závisly, ale osobně v něm činný nejsou), bylo r. 1900 ze samostatných podnikatelů průmyslových v Rakousku Čechů 24'9%, vyšších zřízenců 17'9%, z dělnictva 31'8%, z nádenictva 30'6%, tedy — kromě vyšších zřízenců — vesměs vyšší kvoty, nežli je česká kvota populační.

Postavíme-li však proti přehledu celého bývalého Rakouska poměry v samém zápasišti českoněmeckého sporu národního a hospodářského, shledáme, že Němci v Čechách věnují se průmyslu a obchodu celkem daleko větší měrou nežli Čechové. Pokud údaje o jazyku obcovacím lze bráti za zjištění příslušnosti národnostní, z každého 100 Čechů činných v povolání příslušelo v Čechách k zemědělství 46'8, k průmyslu 30'8 a k obchodu 8'1, avšak z každého 100 Němců v povolání činných příslušelo k zemědělství pouze 32'0, k průmyslu zato 45'1 a k obchodu 9'1, tedy k průmyslu poměrně skoro o polovici více než Čechů. Stálo-li v Čechách proti 948.985 Čechům činným v zemědělství toliko 375.328 zemědělských Němců, bylo v průmyslu a hornictví zaměstnáno Čechů 623.923 a Němců 530.357, tedy jen o málo méně, jinými slovy z každého 100 zemědělců v Čechách bylo asi 72 Čechů a 28 Němců, z každého 100 osob povoláním v průmyslu činných bylo však asi 54 Čechů a 46 Němců, kdežto poměr obou národností vůbec v Čechách byl 62'7 Čechů proti 37'3 Němcům. Hledíme-li ke všem aktivním i pasivním příslušníkům povolání, patřilo z každého 100 obyvatelů u Čechů výživou k zemědělství 40'8, u Němců 27'7, k průmyslu u Čechů 37'1, u Němců 49'8, k obchodu u Čechů 10'3,

u Němců 11'2; naproti 1,604.194 Čechům, kteří přísluší k výživou k zemědělství, bylo r. 1900 v Čechách německého zemědělského obyvatelstva jen 647.425 osob, naproti 1,457.969 osobám českého obyvatelstva průmyslového bylo německého 1,162.822 osob, jinými slovy z každého 100 zemědělského obyvatelstva v Čechách bylo 71 Čechů a 29 Němců, z každého 100 průmyslového obyvatelstva v Čechách jen 55'6 Čechů a 44'4 Němců.

Relativní převaha německá vynikala zejména ve velko-průmyslu. Dle sčítání závodů v Rakousku z r. 1902 (jediného, které bylo vůbec konáno), které ovšem neobsahuje data o národnosti jejich majitelů, takže nutno zde postupovati methodou teritoriální, dle stanoviska závodů, bylo v Čechách

v okresích	výrobních závodů	zaměstnaných osob	českých níků
ryze a většinou českých . . .	126.652	535.160	111.594
ryze a většinou německých . . .	77.361	454.028	91.609

Znamená-li tedy německá oblast v Čechách asi 34'6% obyvatelstva celkového, vidíme zde relativní převahu německou, třebaž ne příliš co do počtu výrobních závodů, tedy značnou zato co do osob v nich zaměstnaných i co do počtu dělnictva domácího. Hledíme-li jen k velkozávodům, t. j. zaměstnávajícím více než po 20 silách pomocných, spatřujeme v oblasti české 2509 závodů s 249.162 zaměstnanými osobami, v německé 2452 závodů s 270.584 zaměst. osobami. Čím větší pak jsou závody, tím více stoupá v nich i převaha německá. Závodů zaměstnávajících

bylo v oblasti	po 101-300 osobách	celkem osob zaměstnaných	závodů zaměstnávajících po více než 300 osobách bylo	celkem osob zaměstnaných
české	384	64.097	159	99.207
německé	517	85.893	201	109.141

při čemž nutno ještě na paměti míti, že — pokud lze mluvíti o národnosti majitelů závodů (na př. nikoli u státu, akciových společností) — v oblasti české jsou velkopodniky majitelů-Němců nepoměrně hustším zjevem nežli podniky české v smíšených okresích s převahou německou.

*

Tato poměrná zaostalost českého národa v průmyslové velkovýrobě — již v Čechách, daleko větší měrou na Moravě, o Slezsku ani nemluvic — je důsledkem staletého vývoje historického. Velkopřůmysl v Čechách vznikl jako ve všech zemích kontinentální Evropy od počátku nového věku za

úplného uzavírání se států proti přívozu tovarů z ciziny a za úsilovné státní péče a podpory průmyslového exportu. Můžeme vytknouti zde čtyři hlavní momenty.

Je to především velká *účast šlechty* a duchovních vrchností v průmyslovém podnikání. Již Albrecht z Valdštiny za třicetileté války dal základ k průmyslovému rozmachu Jičínska a Mladoboleslavska. Od konce stol. 17. pak vzrůstá se zavádění nových průmyslů vrchnostmi a dosahuje zvláště za Marie Terezie vrcholu. Koncem stol. 17. stal se cisterciácký klášter v Oseku zakladatelem severočeského průmyslu punčochářského, současně zavedla vrchnost krajkářství na Vamberecku; r. 1715 založil hrabě Valdštýn továrnu na výrobu jemných suken v Horním Litvínově, r. 1737 vznikly Harrachovské sklárny na Novém Světě. Přímou náruživým zakladatelem průmyslových závodů byl v 2. polov. 18. století hrabě Josef Maxm. Kinský, jemuž děkuje město Bor za svůj vznik a průmyslový rozkvět, a vedle něho působili hr. Bolza (1763 tiskárna kartounů v Kosmonosích), Valdštýnové, Kolovratové, Šporkové, Harrachové, Chotkové, Lažanští, Vrbnové, Rottenhannové, Auersperkové a j. Vedle šlechty i *stát* sám zakládal továrny, zejména kde šlo o zavedení nových odvětví průmyslových nebo vůbec o vzorné závody (na př. v Brně státní továrna na jemná sukna, na plyš), podobně jako byly státní továrny na sklo, porcelán a p. zakládány a dílem do dnes se udržely ve Francii, Dánsku, Německu a j. Ale závodům šlechtickým nedostávalo se účelného vedení, jejich prosperita vyčerpávala se namnoze jen státními zálohami; přemnohé z nich zanikly nebo prospívaly teprve, když přišly v ruce občanské.

Druhým významným momentem ve vývoji velkého průmyslu v Čechách byla veliká *invase podnikatelů* — výrobců i obchodníků — částečně i nadaných a dovedných řemeslníků i dělníků z *ciziny*, zejména od dob Marie Terezie. Jako byl ve Francii již v 16. stol. zahájen přívoz inteligence — r. 1516 byl tam králem Františkem I. povolán veliký unělec i technik Leonardo da Vinci, po něm sochař Benvenuto Cellini a j., jako do Německa přinesli technický pokrok a průmyslovou podnikavost vypuzení pro víru francouzští hugenoti a zvláště do Saska i Pruska česká emigrace pobělohorská až do stol. 18. — saský kurfirst Jan Jiří půjčoval Ferdinandovi II. peníze k utiskování a vypuzování protestantů z Čech, sám však tyto vyhnance přijímal a usazoval v severním Rudohoří, Polabí a Horní Lužici — tak i k nám přicházeli od 2. polovice 17. stol. a zvl. v 18. stol. Britové, Francouzové, Nizozemci, Vlachové a Němci ze všech končin »svaté římské říše« těžít z podpor k povznesení průmyslu tehdy

štědře rozdělovaných, ba v zemi, kterou chtěl mítí Ferdinand II. raději pustou než-li kacířství propadlou, po půl-druhém století byl i u nás od doby Marie Terezie jako továrník, obchodník i dílovědoucí nebo dělník lákán, vítán a podporován evangelíky i židy. A povolováno jim kromě jiných výsad i svobodné vykonávání náboženství — náboženská tolerance, která tak dlouho byla odírána příslušníkům domiacím. Tak povolávání pro soukenické továrny opětovně výborní dělníci z Holandska a z Itálie, ke zvelebení českého plátenictví kupci z Anglie, brněnské továrny soukenické založili říšskoněmečtí protestanté Mundy, Hopf, Bräunlich, Offerman, Schöllerové a j., k fabrikaci skla povoláni dělníci z Ferrary, první rafinerii na cukr (třtinový) v Čechách, na Zbraslavi, i první větší závod rukavičkářský v Praze založili Francouzi.

S druhé strany *vystěhování dělnictva*, zejm. sklářů a uměleckých tkalců, zakazováno a stíháno, továrníkům slibována ochrana proti smlouvání se dělnictva, ale jednáno též o všeobecné zákonné úpravě pracovního poměru a r. 1770 zrušen dosavadní zákaz ženitby pro cechovní tovaryše.

Třetím význačným momentem byla *státní péče o průmyslový pokrok* a vzdělávání; doba od 2. polovice 18. stol. jest plna výrobních řádů a předpisů, pokusů o průmyslové vyučování a práce ve školách obecných, o první výstavy průmyslových výrobků, o vědecké pěstění hospodářských otázek.

Národnostně nejdůležitějším momentem průmyslového vývoje v Čechách bylo však jeho *teritoriální přesunutí* z měst středočeských do hornatého pomezí, z českých krajů do německých.

Při stejnoměrném celkem rozložení měst po území státním a při vzájemné jich uzavřenosti lze souditi, že ve středověku býval průmysl t. j. tehdy živnosti (řemesla), v městech se zámožným okolím zastoupen četněji, rozmanitěji a zámožněji nežli v méně úrodných krajinách horských, protože úzce souvisel se spotřebou vlastního města a nejbližšího okolí, která závisela opět z největší částí na výnosu polního hospodářství, t. j. na úrodnosti půdy.

Nastal však obrat, který válkami a protireformací blahobyť celé země byl zničen a když nyní státní moc hleděla uměle vypěstovati průmysl, počítající ne již na skromný odbyť zákaznický, nýbrž na vzdálenější trh, zvláště zahraniční.

Pro tento nový průmysl nebyl již podmínkou — jako za doby městského uzavřeného hospodářství středověkého — vydatný blízký konsum a odbyť pro koupěschopné obyvatelstvo nejbližšího okolí a tedy zámožný kraj, nýbrž naopak co nejlevnější výroba, t. j. chudé, s nízkými mzdami

spokojené obyvatelstvo krajin pohorských, jemuž se štípením velkopřůmyslu zaopatřovalo i vděčnější zaměstnání, než byl domácí průmysl, jimž se dosud zabývalo jakožto nutným doplňkem málo v horách výnosného hospodářství polního.

Mnohé vývozní průmysly byly dále jen kupeckým organizováním této starodávné domácí výroby nebo jenom užitím její techniky pro nový obor výroby, opět jiné byly přirozenou povahou svoji odkázány na blízkost lesů (skelné hutě) nebo na síly vodní (papírny) ke hnaní strojů, a tudíž na kraje horské.

Z horských krajin českých pak byly právě zase v Rudohoří a Krkonoších pro mnohá odvětví (průmysl keramický, granátový, sklářský, papírnický, železářský a j.) jediné přirozené podmínky vzniku a rozkvětu, hojnost vodních sil, nerostných pokladů a výborných surovin i látek pomocných, na jejichž stanoviště průmysl při nedostatku komunikací absolutně byl vázán.

Také jiný průmysl byl daleko výhodněji zařizován v kraji, odkud měl blíže ke svým odbytištím zahraničním než průmysl vnitrozemský.

Sousedství s Německem, kmenové a náboženské příbuzenství obyvatelstva (sousední kraje saské a lužické byly osazeny českými emigranty), podpora vlády, která v těchto krajích chtěla si vytvořiti náhradu za nedávno ztracené průmyslové Slezsko, pak jen ještě sesilovaly ony přirozené podmínky průmyslového vývoje právě v těchto krajích naproti jiným hornatinám, tak že daly základ nynější jejich průmyslové intenzitě.

Těmito — přirozenými i umělými — příčinami průmyslová výroba v Čechách, která se v středověku v podobě řemesel soustřeďovala především ve starých městech královských i některých poddanských, v Praze, Plzni, Chrudimi, Rychnově, Solnici, Vys. Mýtě, Jindřichově Hradci a j., osazovala se nyní v Liberci, Rumburce, Šluknově, Frýdladě, Warnsdorfě, Chomutově, Kadani, Hostinném, Vrchlabí, Trutnově, zkrátka od polou století 18. počíná v podstatě průmyslový rozvoj celých severních Čech od Aše na západě až po Nové Město n. M. a Broumov na východě.

V těch dobách úsilovně vládní péče o počátky podnikatelského ruchu velkopřůmyslového byl český národ teprve v počátcích svého obrození jazykového a literárního, ze státní podpory průmyslu těžil výhradně živel německý. V německém obyvatelstvu Čech a Moravy po prvních málo zdařených pokusech šlechty chápalo se průmyslového velkopodnikání s úspěchem měšťanstvo, které rychle bohatnouce

dávalo vznik peněžní aristokracii, zatím co národní společnost česká sestávala z rolnictva, které do r. 1848 sevrěno bylo poddanstvím, a z městského řemeslnictva, které ponejvíce ve skromných žilo poměrech.

Jaký div, že uvnitř absolutistického státu, vrchnostmi a poručníkováním sevrěného, český sedlák i řemeslník, tísněný národně i sociálně, spatřoval společenské povznesení a šťastnější budoucnost svých nejschopnějších synů pochopitelně nikoliv v samostatném podnikání průmyslovém a obchodním, nýbrž v kariéře kněžské, úřednické a učitelské. V českém živilu nebylo prostředí, v jakém jedině podnikatelské talenty průmyslové a obchodní mohou vznikati a prospívati. A když i někteří nečetní Čechové, povznesše se nad úzké meze výroby maloživnostenské, dosáhli jisté vyšší pozice hospodářské, byl sociální jejich vzestup skoro nutně provázen národním odeizením a nejpozději v druhé generaci odnárodněním úplným, přízpůsobením se co do jazyka, výchovy, názorů politických i sociálních a národních té vrstvě společenské, ku které se byli povznesli svou zdatností hospodářskou.

Při tom stále nepříznivě působil mocný tlak s hůry, od vlády, které zadržovaly nám rozvoj škol i železnic, peněžních ústavů a j.

Pozdější doby liberální a dokonce již období reakční politiky od let 1880 nebyly sice ani německému průmyslu, jako velkopřůmyslu vůbec, valně příznivy, ale staletý průmyslový předskok německých krajanů těžko bylo nám doháněti, a nedohonili jsme ještě ani do časů nejposlednějších.

Potřeba hospodářského posílení českého národa byla vlastenci českými přirozeně pocítována vždy živěji. Zvláště rok 1848 emancipací rolnictva a vším liberálním rozmachem politickým s jedné a tísní městského živuostnictva s druhé strany bureoval i ku probuzení hospodářskému. Havlíček velmi často a rozhodně se obracel proti přílišné zálibě ve studování na stavy závislé a hájil praktické vzdělávání a působení rolnické jako průmyslové, dovozoval potřebnost české průmyslové školy v Praze i jinde v Čechách i prospěšnost cestování, horlil pro svobodu mezinárodní tržby jako pro naprostou hospodářskou a zvláště živnostenskou svobodu uvnitř, aby si každý vyhledati mohl neobmezeně živnosti, k jakým schopnost a chuť v sobě cítí, žádným zákonem ani úřady nejsa obmezen. Palacký 7. února 1852 památnými slovy ke sboru musejnímu dovozoval, že nemáme-li zakrnutí a octnouti se na mizině, musíme zdvojnásobiti příčinlivost svou a staviti se pokud nejvíce možná

v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa. Na valné hromadě Průmyslové jednoty v březnu 1851, první po bouřích roku 1848, Palacký zajímavým způsobem odporučoval, aby ze sbírek Jednoty zřízena byla cestovní stipendia, jimiž by se národu českému, talenty s dostatek opatřenému, zjednálo potřebné jemu obroušení, jaké dáti může jen cestováním rozšířený názor světový.

Od polovice století 19., částečně pod tlakem reakce politické, vznikají a množí se tudíž rozběhy k úsilovnějšímu hospodářskému povznášení českému.

Příznivá konjunktura umožňuje zřizování cukrovarů, zejm. četných akciových selských, které však zanikají většinou, aby po ztraceném kapitálu českém v témž podniku výborně prosperoval podnikatel jednotlivec, přechásto Němec. Kapitalistické strojí pivovarství zatlačuje staré pivovary ruční, mlýnská výroba soustřeďuje se ve velkých mlýnech parních, rozmach cukrovarství dává podklad výrobě lihu z melasy, uvolněné a zvedající se zemědělství potřebuje jak nových strojů secích, žacích a mláticích, tak umělých hnojiv; a tak na podkladě, těchto potřeb vyrůstá velkolepý průmysl strojínický, jehož výrobní obvod nekonečně byl později rozšířen výrobou parních strojů a kotlů, stavbou železných mostů, vagonů a lokomotiv, zdomácněním průmyslu elektrotechnického a j. A třebaš vývojová čára našeho průmyslu nebrala se vždy jen směrem vzestupným — zejména květnová krise roku 1873 poměrně snad nejosudnější zasáhla právě naše mladé průmyslnictví a družstevnictví — velká část nově vznikajícího průmyslu je v rukou českých, stejně jako ku specificky českým odvětvím průmyslovým, jejichž výrobky docházejí odbytu téměř ve všech končinách světa, náležejí dále grafické živnosti, zejm. český vynález trojbarevného tisku, výroba zboží uzenářského, výroba granátového zboží, nástrojů hudebních a vědeckých, kočárů, velocipedů a automobilů, zboží zlatnického a klenotnického i galanterního, umělé knihařství, zámečnictví, puškařství, nábytkové truhlářství a j. nehledie ani k četným jiným odvětvím, v kterých úspěšně soutěžíme s Němci, jako mlékárny parní, cementárny, cihelny, továrny na zboží kaolinové, šamotové a hliněné, sklárny, koželužny a j. Na českém východě a severovýchodě vzrostl nám takofka nepozorovaně mohutný český průmysl textilní, ve Spolku českých průmyslníků textilních výborně organizovaný. A je stejně zajímavo jako potěšitelné, že počátky četných našich podniků velkoprůmyslových nalézáme v dílnách malých zámečníků, kovářů a pod, řemeslníků,

Od let šedesátých počínají na podporu českého průmyslu první české větší peněžní ústavy a první pojišťovny, zřizují se počinem obchodnictva školy obchodní, rozděluje se pražská vysoká škola technická v českou a německou, v létech 1882 a 1884 končí vítězný dvacetiletý zápas národnostní v obchodních komorách v Praze, v Plzni a Budějovicích, a ihned počíná české usilování o uplatnění českého živlu ve správě a působnosti Rakouskouherské banky, v roce 1891 podniká český národ velikolepou revisi svých hospodářských pokroků i nedostatků jubilejní výstavou v Praze, po níž následují r. 1895 národopisná výstava českoslovanská, r. 1898 výstava Spolku architektů a inženýrů a r. 1908 výstava obvodu obchodní a živnostenské komory v Praze, každá svým způsobem nový doklad českého pokroku a rozmachu. Od počátku 20. stol. až nad potřebu vznikají nové a nové banky české, stavíce stamilionové kapitály své a svěřené ve služby českého průmyslu a zemědělství a zasahující svými pobočkami a přidruženými ústavami i do jiných území slovanských a do Vídně.

Nieméně hospodářský vývoj český, přes velmi značný pokrok v posledních desetiletích učiněný, daleko není všeobecný, vztahuje se pouze na určité obory hospodářské a určité kraje a zejména ve velkoprůmyslu a velkoobchodu jsme stále pozadu za Němci.

Různost velkoprůmyslového vývoje v Čechách i na Moravě účinkuje i na poměry populační a na vývoj městský. Poněvadž průmyslový rozvoj v české oblasti byl skrovnější a zemědělství neposkytovalo obyvatelstvu ani dost výtěžku, ani tak příznivých podmínek mzdových, odstěhovali se příslušníci českého národa mnohem více než němečtí ze svých rodišť do německého území v Čechách a na Moravě i do Vídně nebo dokonce i do ciziny, takže koncem 19. století žil téměř 1 milion osob českého původu v územích německých. Kromě Prahy s předměstími, Plzně a Českých Budějovic většina větších měst v Čechách jsou německá. Po Praze a 6 jejích předměstích (Smíchov, Vinohrady, Vrsovice, Nusle, Žižkov a Karlín) následují dle počtu obyvatelstva z r. 1914 Plzeň a Budějovice, pak německá či smíšená města (8) Ústí n. L., Liberec, Jablonec n. Nisou, Teplice-Šanov, Cheb, Most, Warnsdorf a Aš a pak teprve česká Pardubice a Kladno (tato všechna města nad 20.000 obyv.), za nimi opět německá Chomutov, Žatec a Karlovy Vary a pak teprve Kolín a Kutná Hora, Mladá Boleslav a Písek atd. Pokročilejší industrialisace německého území přivedila v něm i nepoměrně hustší síť železniční, poštovní, telegrafní a telefonní; hustější a dokonalejší vlaková spojení i nepoměrně

větší počet úřadů soudních, politických, finančních, živnostenských inspektorátů a j. naproti území českému. V obchodních komorách v Praze a v Plzni měli Němci do války v rukou volební sbory velkého průmyslu a obchodu, v Brně a v Olomouci měli vůbec většinu, podobně v dělnické úrazové pojišťovně v Praze, o brněnské ani nemluvě.

Vidno z toho, jak velikým nejen historicko-politickým a národním, nýbrž i hospodářským a finančním zájmem nově zrozeného našeho státu československého bylo, aby podržel své historické hranice a tedy i německé a smíšené kraje Čech, Moravy a Slezska, pomocí našeho dělnictva a spotřebitelstva i vydatnou kdysi státní podporou a tedy také z našich peněz a naší práce zmohutnělé.

*

Jaké budou účinky státního osamostatnění našeho národa na národnostní zastoupení ve velkoprámyslu?

Jsme nyní v celém obvodu československého státu z národa po staletí utlačovaného teď národem panujícím — přes všechnu rovnoprávnost a svobodný rozvoj kulturní a hospodářský, jaký zabezpečujeme Němcům i Maďarům. Česká správa, české úřady a soudy, české vojsko projeví ve skutečnosti, přes všechny ústavní a pod. normy, své účinky ve směru počestujícím.

Odpadne především dosavadní germanizační tlak na jednotlivce, zvláště na dělnictvo a úřednictvo v smíšeném území; bude náležitě postaráno o menšinové školství, o rovnoprávnost v úřadech atd., český živel v smíšeném území bude posílen přílivem státního úřednictva českého.

Také německé závody budou i v německém území muset zaměstnávat více než dosud české úřednictvo, již pro styk s úřady, zvl. s ústředními, i se zákaznictvem.

Leckteří podnikatelé přímo se počestí, četné závody akciové obdrží z většiny nebo zcela českou správu, jejich spojení s filiálkami cizích bank bude vystřídáno spojením s bankami českými.

Do československého státu přesídlí úplně mnoho podniků, které měly dosud v něm sice své továrny, doly, hutě atd., jejichž ústřední správa a sídlo bylo však ve Vídni, v ostatním Rakousku nebo v Německu, se svými nastrádanými kapitály a rezervami, ale ovšem zároveň i s německým svým úřednictvem a zřízenectvem.

Můžeme tedy mluvit dnes o československém průmyslu jakožto o průmyslu celého státu československého, necht patří tuzemskému podnikateli kterékoli národnosti nebo dokonce cizozemci, a o nastávajících jemu úkolech a vyhlíd-

kách, zejm. vzhledem k situaci hospodářské a hospodářsko-politické, rozpadnutím Rakouska i povšechnými účinky válečného pětiletí vyvolané. A uvnitř tohoto teritoriálně československého průmyslu můžeme opět rozeznávat mezi průmyslem českonárodním a průmyslem německým, maďarským a j. eizonárodním a zkoumatí opět, když můžeme nyní pro své národní cíle použití mocenských prostředků státních, zdali pro nás tedy již přestala potřeba zvláštní průmyslové politiky českonárodní, to jest zvláštní národní péče o povznesení národně českého průmyslu v území československého státu, či v jakých směrech snad tato péče i přístě má se osvědčovatí.

✓ Pokud tedy jde předem o poměr průmyslu našeho celého československého státu k ostatnímu bývalému Rakousko-Uhersku, vynikali jsme vysoko nad všechny ostatní země bývalého mocnářství. Podniky vyrábějící tovary soustředěny jsou z velké části na území nového československého státu. Z celkové průmyslové výroby dříve rakouské (předlitavské) připadalo na země české koruny české cukru přes 92%, piva přes 57%, lihu přes 46%, železa 6%, zboží bavlněného skoro 80%, vlněného 90%, lněného 90%, výrobků tabákových přes 43%, kamenného uhlí 87%, hnědého 84%. Bývalé rakouské hutí vyrobily v roce 1917 22 mil. q oceli, z čehož připadá na závody československé bez hutí rýmavských 15 mil. q, tudíž 68%. Vyráběli jsme přes $\frac{2}{3}$ parních kotlů v bývalém Rakousku vyrobených. Pokud jde o železniční materiál, vyráběný bývalým rakouským kartelem železářským v r. 1917, připadá na československé závody v procentech u kolejnic 64%, u drobného materiálu 79%, u výhybek 72%, u obručí na kola 64%, u vozových os 59%, u kol 90% celkové výroby někdejšího rakouského kartelu železa. Tyčového železa připadá na československý stát 64%, nosičů 77%, polotovarů 72%. Podobně tomu bylo u výroby vagonů, hospodářských a j. strojů, zboží kovového, porcelánového a keramického, koženého, obuvi, rukaviček, prádla, klobouků, fezů, papíru a zboží papírového, sirek, výrobků uzenářských, průmyslu chemického, grafického, potravinářského i jinakého. Na české země připadala největší část výroby skla, předmětu to již dříve ponejvíce exportního, dále většina zboží porcelánového, keramického atd. ✓

Podobně v Uhrách největší podíl v uherském průmyslu měly kraje slovenské, patřící nyní ke státu československému. Kromě Budapešti a okolí byla to nejprůmyslovější část Uher, ze stejných celkem důvodů jako pomezí hory zemí českých. Jsou tam vodní síly, uhlí a jiné přirozené bohatství, levné a zručné síly pracovní, poměrně dobré železniční spojení, teritoriální poloha mezi Německem a Maďarskem, mezi

Ostravskem a Dunajem. V Pováží od Čadce přes Žilinu, od Trnavy k Bratislavě mlýny, lihovary, sladovny, škrobárny i některé veliké cukrovary a jiný zemědělský průmysl, v severním Slovensku v oblasti dráhy košicko-bohumínské se dvěma středisky v Žilině a Ružomberku a porůznu i jinde průmysl textilní — skoro všečen, jímž se honosily Uhry — prádelny a tkalcovny bavlněné a vlněné, továrny na sukna, pletárny, barvírny, lnářství. V lesnatých pohorích — na Slovensku je přes 2 mil. ha, rovno dvěma pětinaám rozlohy celého království českého, lesů zejména státních, církevních a velkostatkářských — je silný průmysl dřevařský, vodní a parní pily s exportem do Německa a jižních Uher, výroba cellulosity a papíru. Rovněž je na Slovensku veliká část kdysi uherského průmyslu potravinářského, keramického, železářského a j. Připojením Slovenska se průmyslový význam československého státu jen zvýšil. Jsme vůbec státem průmyslovým, a k tomu státem silně exportním.)

Pětiletá téměř *válka* zanechala však průmyslu i převeliké *potíže přechodné* a výsledek její, šťastné dosažení úplné státní samostatnosti československého národa, postavil jej před zcela nové úkoly.

Průmysl byl za války kvapem přetvořován na výrobu potřeb válečných a donucován k maximum výkonnosti vojenským dozorem a militarisováním i vysokými cenami za válečné dodávky placenými. Staré zásoby i neválečných produktů prodány při nedostatku nové výroby rovněž za převysoké ceny. Vše, suroviny, pomocné látky i hotové produkty na konec zmizely a proměněny v peníze papírové. Zdražování potravin a životních potřeb vůbec i stupňování válečné produkce přivodilo zvyšování dělnické mzdy, zvlášť obrovské v průmyslech válečných, a zničilo u veliké části dělnictva smysl pro vzájemný vztah mezi mzdou a výkonem.

Nyní po válce vojenské dodávky odpadly a přemnohé staré dosud ani nezaplaceny. Suroviny a zásoby zboží vyčerpány, strojní zařízení opotřebováno, budovy neopravovány. Řadě průmyslových oborů i obvodů nedostává se uhlí. Staviva je nedostatek a je nesmírně drahé, stavební náklady se proti mírové době zšesteronásobnily. Technické pokroky učiněné za války v státech neutrálních a dohodových zůstaly nám neznámy. Velká část kvalifikovaného dělnictva padla na bojištích nebo pomřela v nemocnicích.

U massy obyvatelstva chuť k práci poklesla. Válka, velebená fanatiky jako mravní ocelová lázeň lidstva, ukázala se činitelem demoralisačním. Trvalá podvýživa oslabila fyzické síly, dlouhá odvyklost od pravidelné práce, nečinný život v posílení válce, v etapách, kancelářích, nemocnicích

atd. podlomily pracovní energii — na vojně se přímo soustavně plýtvalo lidským materiálem, dlouho vědomě opomíjeno stavěti pravé lidi na pravé místo, klasičtí filologové stavěli mosty, učitelé pracovali na stavbách silničních, kdežto vynikající technické seděli v kancelářích nebo v zákopech, lidé bývali zbytečně povoláváni a po málo dnech nebo někdy hned z nádraží opět propouštěni atd. Konečně ne vždy účelné poskytování a přestědré vyměřování podpor rodinných a nezaměstnanostních i nedostí přesná kontrola proti jich zneužívání a s druhé strany lehká výdělků výnosným řetězovým obchodem s potravinami a j. přerozmanitým zbožím k nečinnosti přímo vychovávaly a povzbuzovaly.

V této přechodné době, plné mravní i fyzické nákazy, naše republika první uzákonila zavedení osmihodinové pracovní doby tak radikálně, jak si dosud netroufaly ani státy, daleko vyspělejší a bohatší a jak není jí dosud příkladu leč snad v Australii a v Rusku — sociální pokrok jistě nesmírný, který se však nesmí zvrátiti v hospodářskou škodu tím, že by zkrácením pracovní doby klesla souměrná — nebo, jak se dnes bohužel namnoze objevuje, dokonce nadpoměrně — výrobnost obyvatelstva.

Zároveň v těchto poměrech zúžila se našemu průmyslu jeho *tuzemská spotřební základna*.

Průmysl zemí československých zásobil většinu spotřeby v celém Rakousku-Uhersku a vedle toho vyvážel za hranice před válkou zboží v hodnotě vysoko přes 1 miliardu korun — miliardu, která tenkrát ještě něco znamenala. Kdežto dříve jsme vyváželi své průmyslové výrobky do alpských a jihoslovenských zemí, do Haliče, do Uher, bez cla, bez dopravních obtíží a celkem i bez valných potíží správních a pod., stál se osamostatněním naší republiky tento dříve vnitrozemský náš odbyt, clem chráněný, nyní trhem exportním, na kterém budeme vydáni v šanc zdravému snad, ale ostrému větru soutěže světové, zejména západoevropské. Dříve jsme pracovali pro domácí trh víc než 51 milionů lidí, nyní jen pro 12 milionů. Pokud se naši bývalí odběratelé stali příslušníky jiných států průmyslových, jsou pro nás ztraceni asi na dobro. Tak bude v textilním průmyslu Halič zásobována z ostatního Polska, Lodže, Varšavy, Čenstochovy, a podobně země připadlé Itálii. V jiných zemích bývalého Rakouska-Uherska budeme dost nesnadno soutěžit s Anglií i Amerikou, které mají příznivější podmínky nákupu surovin, výroby i dopravy. Nové státy bývalého Rakousko-Uherska budou nad to usilovati o zakládání a podporování svého vlastního průmyslu. To sice půjde jen zne-

náhla, protože nedostává se jim v mnoha směrech podmíněk přírodních ani populačních, také bývá ztráta v jednom oboru nahrazována zvýšeným odbytem v jiných oborech, jak se ukázalo již před válkou v Uhrách — ale veliké odbytové přesuny bývají nesnadné a druhy bolestné. Spotřeba domácí, v první době sice velmi značná, na trvalo k zaměstnání našeho průmyslu nedostačí.

Je tedy velikým dnešním problémem našeho československého průmyslu státi sez vnitrozemského průmyslem exportním. Již pouhé udržení průmyslu v dosavadním rozsahu vynucuje si nezbytně export, tím více tedy žádoucí ještě další rozvoj průmyslový — československý průmysl buď bude exportním, nebo ho nebude vůbec.

Průmyslového *exportu* je však potřebí i z jiných důvodů.

Jsme státem s hustou zalidněností, tuzemská produkce potravinová nedostačovala již před válkou ani v Čechách k plné výživě obyvatelstva, tím méně na př. ve Slezsku. Pěstovali jsme na místě chlebovín výnosnější rostliny průmyslové — řepu pro cukrovary, ječmen pro slad, zemáky pro lih — a museli tudíž dovážeti méně hodnotné produkty extensivního zemědělství uherského a cizozemského. Bylo pro hospodářský i sociální vývoj, i pro samu zahraniční politiku staré monarchie osudno, že toto zabočování zemědělské produkce v průmyslové směry bylo podněcováno a naopak náhradnímu přivozu chlebovín a dobytka ze Srbska atd. zabraňováno. Budeme tedy i v našem státě pravděpodobně importovati potraviny z ciziny — jaký účinek zde projeví připojení Slovenska a karpatské Rusi, dlužno vyčkáti — a již tyto přivozy potravin a pro naši domácí spotřebu nutných surovin — nehledíc ani k jinakému silnému zadlužení našemu v cizině půjčkou valutní, potravinovou, převzatými závazky starého Rakouska atd. — musí býti placeny exportem průmyslových výrobků, protože jiných zdrojů pro získání pohledávek v cizině a pro placení dluhů do ciziny máme poskrovnu.

Podmínkami exportu jsou však především dobrá a levná výroba, obchodnická obratnost a solidnost a buď výhodné geografické položení státu nebo alespoň výhodné komunikace, zejména snadný přístup k nejdůležitější dopravní dráze světa, k moři. Situace naše není ve všech těchto směrech pro exportní snahy a obchodní naši politiku vůbec příliš přízniva.

Jsme státem ryze pevninským, k tomu příliš podélného útvaru a tedy poměrně předlouhé celní čáry, státem směrujícím svojí osou od západu k východu, ale tokem Vltava-

vy a Labe, Moravy a Váhu a j. řek orientovaným od severu k jihu a naopak. Areci stále ještě geograficky daleko ucelnějším, než bylo Předlitavsko, které zeměpisně tvořilo jen jakousi garnituru Uher.

Máme však k moři 600—1000 km a rozpadnutím se Rakousko-Uherska ztratili jsme i svou nepřímou souvislost s mořem Jaderským. Isolované vnitrozemské státy jsou však v budoucnosti sotva možny. Srbsko dostane dlouhou touženou spojení s mořem, jehož mu tak tvrdošijně odpíralo Rakousko-Uhersko, nyní usjednocením Jihoslavie, Švýcarsko domohlo se vlastního loďstva námořního a usiluje o získání svobodného *přístavu* v moři ligurském; naši československé republiky a Polsku zajišťuje svobodný *přístup k moři* mírová smlouva pařížská. Splavné řeky k moři severnímu, baltickému a černému se jí zmezinárodňují: Labe od vtoku Vltavy, Vltava od Prahy, Odra od vtoku Opavy, Dunaj od Ulmu a všechny splavné části této říční sítě, s pobočními průplavy i s projektovanou vodní dráhou od Rýna k Dunaji. Na těchto mezinárodních cestách zaručuje se příslušníkům, zboží a vlajkám všech mocností naprostá rovnost, Německo postoupí interesovaným mocnostem spojeným a spojeneckým část vlečných parníků a lodí této říční sítě v dobrém stavu a s potřebným materiálem za odškodnění, které se odpočte od dluhů Německa. V konečných bodech těchto »ideálních koridorů« k moři, v přístavě hamburském a štetinském, pronajme Německo na dobu 99 let našemu státu svobodné prostory, které budou vyhrazeny přímé přepravě zboží z československého státu pocházejícího nebo pro něj určeného. Došlo tak provedení Wilsonovo poselství k americkému senátu ze dne 22. ledna 1917, že »pokud možno měl by se každému velikému národu, snažícímu se dosáhnouti nejplnějšího rozvoje svých pomocných zdrojů a sil, zajistiti bezprostřední přístup k velikým cestám námořním. Kde to nelze provésti odstoupením území, bude to zajisté možno neutralisováním přístupu k moři za obecných záruk... Žádný národ necht' není vyloučen z přístupu k otevřeným cestám světového obchodu«.

Za to po jiné stránce bude přerod obchodně-politický vyžadovati trvalého úsilí. Rakousko-Uhersko bylo hospodářsko-politicky povšechně orientováno na sever. 40% celého rakousko-uherského vývozu šlo do Německa, rovněž 40% svého dovozu bralo Rakousko-Uhersko z Německa, kdežto do V. Británie vyváželo jen 9'7%, do Itálie 7'8%, do Ruska dokonce jen 4'1% svého exportu a ještě méně šlo do Francie. Tato obchodní orientace oetla se nyní v rozporu s naší orientací politickou, která směřuje na západ k ze-

mím dohody, bylo by tudíž žádoucí, přeorientovali se také v oboru hospodářském jako v kulturním a politickém.

Avšak překotnému obratu vadí leckteré momenty.

Máme předlouhé společné hranice s Německem a Rakouskem, na severu, západě i na jihu.

Máme s těmito státy, zvl. na severu, přecetná a výkonná spojení železniční, daleko lepší než dosud s Moravou nebo dokonce Slovenskem.

Máme v československém státě silnou menšinu německou, spoutanou četnými svazky osobními i kapitálovými a hospodářskými se zahraničními soukmenovci a představující nadto dosud nejmocnější součást velkého průmyslu v československém státě, naše nejprůmyslovější kraje jsou na hranicích německých.

Naši nejvhodnější dopravní drahou k moři a pro některé importy, jako rudy, suroviny, obilí a j. jedinou možnou komunikací je *Labe*, naším nejbližším, přirozeným přístavem je *Hamburk*, k tomu přístavem technicky a komerčně nejlépe vyzbrojeným. Kdežto *Hamburk* jest od Prahy vzdálen toliko 665 km, je z Prahy do Terstu 832 km, a sice po drahách železnicích alpských, doprava z Terstu do Prahy je až dvojnásob dražší nežli z *Hamburku*. Terst leží hluboko v zálivu téměř uzavřeného moře Středozemního a výhodně jen pro plavby do Levanty a dalšího Orientu, *Hamburk* jest u moře severního, v jehož obvodu se soustřeďuje obrovská většina obchodu světového, jím půjdou naše obchodní styky s Anglií i s Amerikou severní i jižní i po většině s Francií. Daleko menší význam pro nás má Terst a ještě menší Bjeka, od přírody příliš malá a nerozšířitelná.

Konečně každé přeorientování se hospodářsko-politické je velmi obtížné a nákladné, vyžaduje mnoho času i námahy: nových spojení obchodních a bankovních, druhdy i přeměny směrů výrobních, přizpůsobování požadavkům nového zákaznictva a j.

I to je pro nás nevýhodou, že máme jen nečetné monopolické druhy zboží, které by cizina odebírali prostě musila, jako má na př. Německo v draslu, v barvivech, v léčivých preparátech a j. výrobcích chemických. Snad jen cukr, sklo, a jablonecké zboží, rukavice, hudební nástroje, pivo, zápalky a některé jiné produkty jsou plně schopny soutěže naproti kterémukoli ze států západních.

Drahé živobytí spolu s malou výkonností dělnictva i sociální reformy způsobují u nás *vysoké výrobní náklady*, které v leckterých odvětvích úplně vyloučí naši soutěživost na trhu světovém.

Drahota výroby způsobována bývala i nedostatkem spe-

cialisace v průmyslu, tříštění výroby na nesčetné produkty místo soustředění jejím na několik vděčných předmětů nebo typů.

Průmysl náš byl dále zvyklý spíše na malý odbyt za vysoké ceny v tuzemsku, cly chráněném a kartely zabezpečěném, nebývalo chuti k exportní námaze, která zjednávala tak cenné úspěchy Němcům na Balkáně a Itálii v Levantě. Rozmachu našeho exportu překážel i nedostatek bankovní opory, nedostatek dobrých cestujících, obchodního i osobního styku se zahraničními odběrateli, povreční a nesprávné informace i nedostatečné přizpůsobování se potřebám a vkusu spotřebitelstva, platebním podmínkám cizích trhů, zkrátka slabší hospodářská energie, která vyznačovala v Rakousku-Uhersku i nás.

Na prospěch jsou arci našim nejbližším snahám vývozním veliká vyčerpanost světa co do mírových statků užitných, v exportních zemích surovinových, Argentině, Brasílii, Mexiku, Kanadě, Číně, jižní Africe, které zbohatly dodáváním potřeb válčící Evropě, přímo hlad po tovarech evropských; kdežto naše zmenšená spotřeba potravin za války nemůže býti již dohoněna, vztahuje se k consumpci těchto zemí na trvalé statky: bytová zařízení, látky, stroje, průmyslová i dopravní zařízení atd.; spotřeba jejich je pouze odložena a nesmírně nahromaděna, ceny budou povolovány i žádány všude dočasně velmi vysoké.

Nesmíme však zapomenouti, že v hospodářském životě politické ani národní sympatie nezaručují trvalého úspěchu, tak jako zase nepotrvává bojkot z důvodů politických, národních, náboženských a pod. Na konec každý jednotlivec i národ kupuje tam, kde může koupiti nejlevněji a nejlepší zboží, a prodává tam, kde lze prodati nejvýhodněji. Jenom pro začátek mohou prospěti motivy mimohospodářské, k uzavázaní styků obchodních, tím hůře však, když by naši političtí přátelé doznali námi sklamaní v styku hospodářském!

Je tedy dnes, po dosažení státní samostatnosti našeho národa, největším našim problémem, pečovati o povznesení svého hospodářství národního,

abychom uživilí četností a rozmanitostí zaměstnání všechny své lidi na vlastní domácí půdě,

abychom svojí výrobou a svým obchodem v mezích přírodních činitelů našeho území daných ukojili co možná všechny potřeby svých příslušníků národních,

abychom spotřebovávající cizí produkty, nebyli nuceni vyvážeti nezaměstnané své producenty, lidi, nejcennější a nejdůležitější podklad i subjekt všeho hospodaření a vší kultury.

A protože — nehledíc k rovněž potřebnému zvýšení naší rozumné agrární přičinlivosti — za dnešního obecného vývoje národohospodářského základem blahobytu a hojné populace je v první řadě průmysl, jehož budoucí rozvoj nelze si mysliti leč jen ve formě velkovýroby, musíme usilovati o rozmach českého velkoprámyslu a s ním spojeného velkoobchodu,

protože jinak bychom nemohli uživiti přebytečné, v českých krajích zrozené lidi, jichž zemědělství — majíc pro svoji výrobu nepřekročitelné, třebaš arci daleko ještě nedosažené meze v klimatických podmínkách a ve vlastnostech půdy a nahrazujíc se změnami výrobní techniky síly pracovní vždy hojněji práci strojovou — vyživiti nemůže;

protože průmysl i obchod — poskytujíc v normálních poměrech větší soukromopodnikatelský zisk než zemědělství — mohou uspořiti a hromaditi kapitály, jimiž na konec vykupují i půdu, jejíž plodiny se vzrůstem obyvatelstva a stoupáním životní jeho míry budou vždy hledanějšími produkty lidské práce;

protože jenom v sousedství zámožných krajů průmyslových i samo zemědělství, majíc v nich výhodný odbyt svých produktů, přechází k oné intenzivnější výrobě, která dovede nejvíce pracovních sil zaměstnati, nejlepší mzdy platiti a střednímu rolnictvu nejvíce převahu zjednati nad velkostatky s námezdnou prací dělnickou;

protože jenom exportem svých průmyslových výrobků můžeme platiti své závazky do ciziny a udržovati svoji platební bilanci aktivní i zlepšiti svoji měnu;

protože také pro státní finance poskytuje průmysl daleko vydatnějších zdrojů nežli zemědělství — v starém Rakousku, jehož daňovou soustavu jsme dosud celkem za svou přijali, bývaly vedle daně činžovní toliko daň příjmová a daň z podniků veřejně účtujících hlavními sloupy daní přímých.

Jakou obchodní politiku naše československá republika bude provozovati, zda po rakouském příkladě silnou celní ochranu pro průmysl i zemědělství, která nebýt války by pravděpodobně byla nyní ještě bývala stupňována, či politiku svobodnějšího obchodu mezinárodního, zda dojde k nějakému obchodněpolitickému sblížení nebo vzájemnému přednostnímu poměru se státy sousedními, Polskem, Jihošlavií, Uherskem, Ukrajinou, Rumunskem, po případě i s Bulharskem a Řeckem nebo i Německorakouskem, dnes říci nelze. O lecčems rozhodne mírová konference a ustanovení svazu národů. Účelná obchodní a průmyslová politika je však pro vybudování našeho státu tak důležitou jako dobrá politika finanční — a obě se doplňují a podmiňují.

Rovněž nešíříme se zde o prozatímních opatřeních naší ob-
ehodní politiky přerychle doplňovaných a měněných, o stát-
ní kontrole všeho zahraničního obchodu, o dovozních a vý-
vozních syndikátech, o kontrolním a kompenzačním úřadě,
o devisové ústředně a j., šlo nám prozatím o některé poučky
základnější.

Zbývá zmíniti se jen ještě o jediném. Uvnitř hranic naší
nové československé republiky je následkem vylíčeného dě-
jinného vývoje velký průmysl v celé řadě průmyslových od-
větví, a právě rozhodujících, v rukou cizonárodních. Ze 3 $\frac{1}{2}$ mi-
lionů bavlnářských vřeten v našem státě se nacházejících
je 85% v rukou německých a jenom 15% v rukou českých, vl-
nařský průmysl je téměř z 90% v rukou německých a jen asi
10% v rukou českých a podobně je tomu u skla, porculánu
a v celé řadě exportních průmyslů. Ryze českého velko-
průmyslu bylo velmi poskrovnu, a kde byl, byl válkou na-
mnoze zničen, zejm. v oboru potravinářském.

Jaký tedy má býti náš *poměr k Němcům* a k německé-
mu průmyslu, uvnitř našeho území státního? Proti nedávné
ještě minulosti mnoho se změnilo, jak svrchu již naznačeno.
Tento německý velkoprámysl nebude již národnostně zná-
silňovati českého dělnictva a úřednictva, nebudou již ohro-
ženy české menšiny ani jejich školy a spolky atd., jeho
vývozní přebytky přispějí platební bilanci naší, jeho daně
poplynou našemu státu převážně pro naše účely. Zbude tedy
jen závodění hospodářské.

Přirozeně bude povinností českého státu, aby v budou-
nosti odčinil újmu, jaké doznával národně český průmysl
za dřívějších vlád rakouských ve prospěch německého prů-
myslu po staletí vládami hýčkaného. Ale ani zákonodárství
a správa státní nemohou učiniti všechno. Mohou jimi sice
odstraněny být nerovnosti, dřívějšími vládami co do posky-
tování a přístupnosti prostředků vzdělávacích a zvelebova-
cích (škol, kursů, podpor a úvěru z dotací státních a pod.)
mezi námi a Němci zvyšované. Avšak čím dokonalejší
bude zákonodárství a čím všestrannější a intenzivnější bude
státní péče o hospodářské povznesení, tím více z ní těžiti
může ten jednotlivce a ten národ, který již osobně i ka-
pitálově je zdatnější, tím více zvětšuje se převala jednot-
livců a národů vzdělanějších a podnikavějších.

My Češi sloučení jsouce uvnitř téhož státního obvodu, na
podkladě těchž právních řádů pro úpravu hospodářských
poměrů ve styku domácím i zahraničním, a za téže — byt
nyní nám již příznivější — státní péče o hmotné i kulturní
povznesení s národem nad nás hospodářsky, zejména prů-

myslově a obchodně stále ještě pokročilejším a bohatším a o své soukmenovce za hranicemi se opírajícím, máme v této neodvratné a pro hospodářský i kulturní pokrok zdravé konkurenci hospodářské potřeby a povinnost dvojnásobného přičinění vlastního.

V dobách národního útisku a státní podřízenosti naši kladli mnozí z nás hlavní váhu především na povinnost národně-hospodářské solidarity, »odběratelské nálady nebo ochoty«, která měla českému podniku usnadnit jeho proniknutí, ochoty nevynutitelné mocí nařizovací a výkonou, jakou vládne stát při svých ochranných clech, nýbrž ochoty, která pokládána byla za příkaz národnostně-hospodářské morálky. K této národní odběratelské solidaritě donucoval nás nepříznivý populační vývoj, trvalé vystěhovalectví do cizích okresů a zemí, politické důsledky, jaké měla trvalá relativní převaha našich sousedů v zemi ve velkopřemyslu a velkoobchodě i důsledné provádění těžce zásady německými krajany našimi na úkor našich výrobků, řemeslníků, dělníků, úředníků, duchovních. Provádění této hospodářské solidarity bylo nám pak umožněno pokrokem, jež za nejposlednějších desetiletí zejména v průmyslu a obchodě jsme učinili a který byl nepochybně rychlejší než u sousedů našich.

Idea hospodářské solidarity a soběstačnosti organisuů tvořících celek politický, národní nebo společenský byla vskutku vůdčí ideou za všech dob a u všech národů — naše ideje a snahy soběstačné ob stojí i před přísným soudem vědeckým, aniž vadí správnosti jejich principu, že jsou — jako ochranná cla, kartely a vůbec každé opatření hospodářskopolitické — zbraní dvousečnou, jíž lze užívat i ne vždy a všude.

Dnes máme však naléhavější potřebu »nálady podnikatelské«, potřebu, abychom pro co největší díl své potřeby měli vlastní národní výrobu, zvláště průmyslovou, a sice výrobu technicky dokonalou a tak hospodárně upravenou, aby nakupování u našich lidí bylo možno bez hmotných obětí spotřebitelstva. To arci předpokládá snahy o povznesení technické zdatnosti, obchodnické obratnosti a hospodářské morálky našich výrobců a obchodníků a o výchovu pro podnikatelské úkoly vyššího slohu, jak se o ni vysíláním dorostu na zkušenou do ciziny pokouší Národohospodářský ústav při České akademii.

Nebyli jsme ani za dob nesamostatnosti naši pesimisty co do hospodářského našeho závodění s Němci tuzemskými. Vždy jsme se sice opírali názoru našimi nejpřednějšími lidmi vyslovovanému, že hospodářské zmohutnění je předpo-

kladem a základnou úspěchů politických — a skutečnost dala nám plně za pravdu — nicméně připomínali jsme lidu našemu slova Deákova, že netoliko v bouři bitev může býti zahlazen národ: jest ještě jiná, povlovnější, neslavná a nízká smrt národa — obecné jeho schudnutí, a hleděli jsme burcovati české hospodářské svědomí, hlásat, že trvale a sobě i národu prospěšně nelze dobytí hospodářských úspěchů leč poctivou prací, důmyslem a příčinností a že chtějí vyrovnati se Němcům ve výsledcích hospodářských, předpokládá vyrovnati se jim a co možná je předčiti také v hospodářských jejich dobrých vlastnostech. Vskutku rostli jsme i za nepřítzlivých pro nás dob i velkopřumyslově a blížili se jim. A vyrovnáme se jim plně, půjdeme-li i v novém samostatném našem státě v svém hospodářském vývoji drahou pokroku, příčinností a bezpodmínečné poctivosti.

Literatura, zde uvedená, jest jenom zlomkem obrovské literatury živnostensko-politické a nevyčerpává ani úplně v tom směru dosti již kvantitativně značné literatury české; další údaje literární nalezneme čtenář ve spisech námi vypočtených.

K historické části: Především

Zikmund Winter, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách XIV. a XV. století. Praha 1906.

Týž, Remeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526—1620), Praha 1909.

Týž, Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl I. a II. Praha 1890 a 1891.

František Palacký, Děje národu Českého v Čechách a na Moravě, vydání B. Riegrovo.

Václav Vladivoj Tomek, Dějiny města Prahy, zvl. díl VIII. a IX. Praha 1891 a 1893.

Antonín Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, díl I.—V.

Arnošt Denis, Konec samostatnosti české, přel. prof. J. Vančura. Praha 1902.

Kaizlova »Věda správní«, Živnostenská politika, Obzor národohospodářský 1909.

Dr. Antonín Gindely, O cechovním zřízení v Čechách od 16. až do 18. století. Právník 1885.

Julius Lippert, Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit, 2. sv., Vídeň 1896 a 1898.

G. Juritsch, Handel und Handelsrecht in Böhmen bis zur hussitischen Revolution. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der österr. Länder. Lipsko a Vídeň 1907.

Karl Příbram, Geschichte der österreichischen Gewerbepolitik von 1740 bis 1860. Auf Grund der Akten. I. sv. 1740 bis 1798. Lipsko 1907.

Hermann Hallwich, Böhmens Industrie und Handel, zvl. otisk z Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Böhmen II. sv. Vídeň 1896.

Hermann Hallwich, Anfänge der Grossindustrie in Österreich (zvl. otisk z »Die Grossindustrie Österreichs«) Vídeň 1898.